

Петър Волгин

РАДИКАЛНА ЕВРЕЙСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Петър Волгин, автор, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-156-2

Петър Волгин

РАДИКАЛНА
ЕВРЕЙСКА
ЕНЦИКЛОПЕДИЯ

Много съм щастлив с новата си идея. Обмислям я от няколко дни и винаги когато започна да разсъждавам за нея, се чувствам по-добре. Сякаш някой моментално сваля от гърба ми тежестта на всички недоволства, най-вече от самия мен, на всички неизползвани възможности и издъхнали надежди. Вече не се самосъжалявам. Не се чувствам безполезен и ненужен. Повече не ме интересува снизхождението, което откривам в очите на колеги и познати, когато разговарят с мен. „Изглеждаше талантливо момче, пък виж, нищо съществено не прави с живота си.“ Винаги съм подозирал, че в главите им се върти някакъв вариант на тази мисъл. Е, това ще се промени. Благодарение на добрата идея, която обмислям. А най-важното, което трябва да знаете за нея е, че реализацията ѝ ще бъде от полза. За много хора. Когато я осъществя, те ще разберат, че никога не бива да се отказват, че колкото и невъзможно да им изглежда едно начинание, винаги могат да го доведат до успешен край – стига да имат достатъчно силно желание. С дейността си ще дам добър пример. Хората ще разберат, че никога, при никакви обстоятелства не бива да зарязват мечтите си. Колкото и да е трудно, каквито и съмнения да имат, трябва да останат верни на това, което искат да постигнат. Ето, и на мен сега ще ми бъде трудно. Осъществяването на идеята ми изисква време. Много време. И, разбира се, трябва нещата да бъдат изпитани максимално добре. Трябва да положи огромни усилия, за да съм сигурен, че аудиторията ще одобри работата ми. Не мога да си позволя половинчати неща. Трябва да дам най-доброто от себе си, каквото и да ми коства това.

Карл Маркс (1818–1883)

През 1824 г. в град Трир шестгодишният Карл Маркс е въведен в лоното на християнската вяра. Семейството му изоставя юдаизма в полза на хриянството по желание на бащата, амбициозния адвокат Хиришел Маркс. Макар че на хартия много от дискриминационните актове срещу евреите са отменени, на практика си действа неписаната дискриминация. Хиришел Маркс (който при кръщението си получава името Хайнрих), разбира, че ако иска да постигне успех в професията си, трябва да стане християнин. Както обичал да казва един друг знаменит евреин, приел „правилната“ религия, Хайнрих Хайне, „християнството е входният билет в европейското общество“. Именно придобиването на този билет позволява на Хиришел-Хайнрих след време да оглави адвокатската колегия на Трир. Сигурно за да не отвлочи сина си от верния християнски път, татко Хайнрих не създава у него никакъв интерес към еврейските му корени. Не иска детето му да се чувства евреин. И наистина, той никога не се възприема като такъв – независимо от факта, че всичките му предци, и по бащина, и по майчина линия, са равини.

След като завършва средното си образование Карл е изпратен от баща си да учи в университета в Бон. Той записва право, като целта, естествено, е да стане адвокат като баща си. Младежът обаче се отличава не толкова със страста си към следването, колкото с... хм... как да го наречем... активния си социален живот. Карл обикаля по цяла нощ баровете и танцувалните салони, запознава се и спори с много хора. Доста често словесните двубои преминават във физически. Младият Маркс се чувства еднакво добре и когато прибъгва до вербални, а и когато разчита на юмручни аргументи. Купува си дори пистолет, в случай че някой път положението стане напечено и физическата сила трябва да бъде подкрепена с огнева мощ. До размяна на изстрели не се стига, но пък арестуват Маркс за пиянство и нарушаване на обществения ред. По-късно се бие дори на дуел, след което на лявата му вежда остава белег за цял живот. Татко Хайнрих е бесен. Синът му, за когото той предвижда блестяща юридическа кариера, се държи

като последен пройдоха, пие, бие се, лежи в ареста, трупа дългове. Атестатът, даден на Карл след приключването на първата година следване в Бонския университет, е красноречив. Похвален е за отличното си усърдие и внимание, но строго е порицан за постоянните нарушения на обществения ред и пианството си. Хайнрих Маркс, който и без това е силно недоволен, задето се налага постоянно да изплаща натрупващите се дългове на сина си, взема твърдото решение да го премести в университета в Берлин, където по онова време изкушенията са по-малко. Най-силното изкушение на Карл обаче се нарича Жени. Тя е дъщеря на приятелското семейство фон Вестфален и двамата се познават от деца. Жени е по-голяма от Карл, но това не пречи на любовта им. В промеждутъка между Бон и Берлин, когато той е на осемнайсет години, а тя на двацет и две, двамата се сгодяват.

/следва продължение/

Ако ме попитате дали нещата, с които се занимавам от години, ми носят дълбоко удовлетворение, ще ви отговоря напълно откровено: не, не ми носят особено удовлетворение. Да, продължавам да обичам професията си, но в същото време усещам, че рутината почва да заема все по-голямо място при изпълнението на задълженията ми. Убеден съм, че хората около мен се чувстват по подобен начин, макар и никой да не си го признава открито. Дори и да са виждали някакъв смисъл в това, което правят, отдавна са го изгубили. Времето и повтарящите се действия са ги превърнали в същества, изпълняващи механично задълженията си. Все пак повечето хора имат нещо, което им помага да се справят по-лесно със суката на работното място. Семейни са. Не могат да си позволят да се отдават на депресии. Трябва да мислят за жените и децата си. Аз пък живея сам. Жена ми си тръгна преди две години, вземайки със себе си двете ни деца. Мъчно ми е за тях. Имам предвид децата. За нея не ми е мъчно. Тръгна си, защото се влюби в друг. Признавам, че се почувствах много

зле, но бях твърдо решил, че няма да ѝ доставя удоволствието да разбере, че страдам. Мисля, че успях. Не показвах чувствата си никъде, особено пък пред хора, които биха могли да ѝ разкажат как се чувствам. За да я забравя помогна и фактът, че тя замина много далеч. Лошото е, че взе и децата. И затова почти не ги виждам. В началото след развода изпратих няколко чека. Спрях, след като тя върна всичките. Знаех, че новият ѝ мъж е богат, но все пак мислех, че не мога да оставя децата си без пари от баща им. Просто заради принципа. Но след като тя не пожела, прекратих тази практика. И без това парите не ме заливат. Но не мислете, че се оплаквам. Нямам нужда от много, особено откакто живея сам. Този тип живеене си има и хубавите страни. Не се съобразяваш с никого. Правиш нещата, които ти харесват, във времето, което само ти избираш. Само дето вече си лишен от онова лъжовно обяснение, че след като имаш щастлив брак с деца, животът ти най-после е намерил истинския си смисъл. Знам, че семейството не прави живота по-малко безсмислен. Просто помага на заблудата. А сега съм лишен и от нея. Сигурно затова дълго време се лутах без никаква цел.

Вече не е така. Откакто имам моята идея, се чувствам съвсем различно. Няма повече да се въртя из живота като коркова тапа, паднала в някоя локва. Знам какво ще правя. Имам цел. И знам, че ще се справя.

Карл Маркс /продължение/

Още ненавършилият 20 години студент е убеден, че му предстои световна известност. Единственото, което още не знае е в коя точно област ще се прояви геният му. В началото се насочва към литературата. Започва да пише исторически роман, малко по-късно и трагедия. Независимо от положения труд и постоянните редакции, в крайна сметка изоставя и двата проекта. Стига до

извода, че художествената литература не е неговата сила. Пък и философията започва все по-силно да го привлича. Бързо обаче отшумява любовта му към Хегел, пред чието творчество се е прекланял само година по-рано, докато е следвал в Бон. Сега Карл заявява по повод абсолютния авторитет във философията по онова време: „Неговата гротескна мелодия повече не вдъхновява.“ Лудвиг Фойербах е човекът, който става кумир на младия Маркс. Този радикал, атеист и материалист е всичко това, което самият Карл иска да бъде.

Смъртта на баща му кара младежът да се замисли по-сериозно за бъдещето си. Вече не може да харчи толкова свободно, както по времето, когато татко Хайнрих е плащал всичките му сметки. Маркс става доктор по философия и се надява, че ще може да направи кариера като преподавател. Само че университетските власти в Прусия не са съгласни. 23-годишният Карл вече е известен с бунтарските си идеи, а в родината му никой няма намерение да поверява образованието на неукрепналите души на личности с подобен мироглед. Така Маркс не успява да стане преподавател по философия, но става журналист. Най-напред започва да пише статии за излизацията в Кьолн Рейнски вестник, а после заема и поста главен редактор. Ето какво казва за него собственика на вестника Мозес Хес: „...най-големият, може би единственият истински философ на сегашното поколение... Русо, Волтер, Холбах, Лесинг, Хайне и Хегел, обединени в една личност – това е доктор Маркс.“ Хес е социалист, който организира срещи със съмишленици, на които все по-често присъства и Карл. Възгледите на Маркс се радикализират, което личи и в статиите му. Той защитава свободата на словото, бичува експлоатацията, критикува както правителството на Прусия, така и руския цар Николай Първи, когото нарича главен поддръжник на европейските диктатури. Междувременно под негово ръководство Рейнски вестник се развива повече от добре – продажбите растат, броят на абонатите се качва, а желаещите да публикуват в изданието постоянно се увеличават. Само че цензурата не спи. В крайна сметка Рейнски вестник е спрял от властите, а над главния редактор надвисва заплахата от арест. Това обаче не го разконцентрира

и той спокойно извършива една от най-важните стъпки в личния си живот – сключва брак с детската си любов Жени фон Вестфален, която независимо от благородническия си произход вече е спечелена за идеите на Карл срещу експлоататорите и в защита на угнетените. Още преди брака тя прави нещо, за което всяка девойка с нейния социален статус би била категорично заклеймена – преспива с любимия. След сватбата двамата се отправят на меден месец, по време на който Маркс редува любовните ласки с постоянно четене. Взел е със себе си книги на Фойербах, Монтескьо, Дидро, Макиавели, Русо. Четенето не е просто почивка от насладите на вече законната любов. Карл съвсем целенасочено се подготвя, за да стане философът, който ще обясни обективните закони на обществото и ще посочи начините за премахване на несправедливостите в него. Още тогава у него се оформя убеждението, че пролетариатът ще се превърне в тази сила, която ще промени из основи изглеждатите вечни обществени закони. Но преди да се съсредоточи върху ролята на пролетариата, Маркс ще напише един текст, заради който тъкмо той, евреинът, потомъкът на поколения равини и талмудисти, ще бъде обявен за антисемит. Не без основание.

/следва продължение/

Да напишеш енциклопедия: сигурно тази работа ви се вижда лесна – събираш материалите, подреждаш ги по азбучен ред и готово. Ако наистина мислите така, сте изпаднали в дълбоко заблуждение. Събиране на материали, зад тези три думи стои колосален труд. Не става дума само за набиране на информация. Трябва да решиш какви точно данни ти трябвават и в какъв обем. А това никак не е просто. Измислянето на концепцията, за това отиват не по-малко усилия, отколкото за нейното претворяване. Пък и тя постоянно се изменя. Една стойностна концепция никога не остава в първоначалния си вид. Непрекъснато се трансформира и се развива в посоки, за чието съществуване изобщо не си подозирал, когато си я измислил. Така че опре-

делено се захващам с нещо трудно. А понеже става дума за евреи, нещата стават още по-сложни. „Радикална еврейска енциклопедия“ – това ще бъде заглавието на моя труд. Решил съм в него да присъстват представители на еврейския народ, които са внесли революционни промени в областите, на които са се посветили. Ще попитате защо пък точно върху евреите съм се съсредоточил? Ами защото точно те са най-радикалните преобразователи. Те са хората, които най-често тръгват по нови пътища. Спомнете си историята на Авраам, описана в Битие. Господ му казва да напусне земята си и да отиде в друга земя, която Той ще му покаже. Това е първото тотално скъсване с познатото и отправяне в неизвестното. По принцип древните хора са си представяли съществуването като верига от повтарящи се събития. Нещо е било ценно само когато е повтаряло някакъв вече познат модел. С Авраам и неговите потомци идва абсолютното скъсване с тази представа. Ценно вече става не познатото, а новото. Новото и неочакваното стават по-важни от цикличността. И тъкмо евреите са в основата на тази революция в човешкото мислене. За тях бъдещето престава да бъде низ от повторения на минали събития. То започва да съдържа в себе си един абсолютно нов компонент – неочакваността. Неочакваността, изненадата – те могат да бъдат плащещи, но могат да съдържат и надежда. Надежда за нещо много по-хубаво от познатото. Евреите са измислили това, макар че много хора ще са силно изненадани да го чуят.

Прекрасно знам какво си представят повечето от вас, когато се заговори за евреи: сецате се за алчни банкери, стиснати богаташи, противни лихвари или, по друга линия, за хора, които сляпо се придържат към някакви отдавна овехтели традиции и практики, чиито смисъл и те самите не схващат. Разбирам ви: най-лесно се разсъждава с помощта на клишетата. Но ако поне за момент се опитате да излезете от тях, ще видите, че има много, много, много други евреи. Това са радикалните реформатори, за които ви говоря. Тези, които късат безжалостно с традициите и

възвествяват идването на нещо напълно различно. Естествено, не винаги това тотално различно е по-добро. Или поне в началото изглежда, че не е по-добро. Нали си спомняте какво се случва, след като Мойсей извежда евреите от Египет? Бързо отшумява първоначалната еуфория от спасението и придобитата свобода. Хората открито почват да роптаят срещу Мойсей. Защо ни доведе в тази пустиня – гневят се те, – по-добре да си бяхме останали в Египет при котлите с месо и хляба. Преживянато от Мойсей ще се повтаря безброй пъти след него. Много хора ще разберат от болезнения си опит, че когато измисляш нещо, винаги има риск да не бъдеш разбран и дори да бъдеш охулен. Но без да поемеш този риск, нищо не става, нали? Ако не се престрашиш, ще си останеш завинаги пленник на статуквото.

Карл Маркс /продължение/

Текстът на Маркс За евреите е публикуван през 1844 г. и е интересен не само заради злостните обвинения срещу сънародниците, но и с това, че съдържа в зародиш идеите, които по-късно ще станат крайъгълен камък на учението му. Маркс не харесва евреите главно заради страстта им към парите. „Парите са ревнивият бог на Израел – пише той, – покрай когото не може да съществува нищо друго.“ А парите според младия философ са отчуждената същност на човешкия труд и съществуване. Така Богът на евреите е секуларизиран и става Бог на целия свят. Маркс смята, че евреите са превърнали християните в свои подобия. Използвайки властта на парите си, те са се еманципирали и са поробили християните. При 26-годишния автор обаче нападките срещу евреите не са самоцел, както е при традиционните антисемити. За него евреите са не толкова народност, колкото символ на експлоататорското капиталистическо общество. Защото основната идея в цялото Марксово творчество е свързана със схващането, че капитализмът е господство на парите, тоест на алчността.

Тази власт е изначално неморална, защото лишава огромен брой хора от същностните им човешки черти, принуждавайки ги да полагат труд, който облагодетелства малцинството и води до обедняване на мнозинството. Има ли изход от тази несправедливост? Разбира се, отговаря Маркс. Чрез икономически промени и особено чрез ликвидирането на частната собственост и стремежа към все по-високи печалби могат да бъдат преобразувани отношенията не просто между евреите и останалите граждани, но и всички човешки отношения и самата човешка същност. „Тъй като еврейската идентичност е основополагаща – пише Маркс, – освобождавайки се от нея, ще се освободим от произтичащото от нея християнство и от поелия щафетата капитализъм.“ За него парите са неразривно свързани с юдаизма и изобщо с религията. За да се освободим от тях, трябва да скъсаме с всички религии и особено с юдаизма, който е техен родоначалник.

Независимо от факта, че употребява толкова тежки думи по адрес на сънародниците си, в много от мислите и действията си Маркс се държи като типичен еврейин. Вярата му в неизбежното идване на комунизма е същата като юдейската вяра в идването на Месията. Методологията му е методология на класически равнин. Всичките му изводи са почерпани от прочетените книги. Работническата класа е основен герой в творчеството му, но така и не си дава труда да разгледа някоя фабрика, да види с очите си как преминава един средностатистически пролетарски ден. Достатъчно му е да чете книги за това. Подобно на талмудистите, той винаги е заобиколен от текстове и не спира да чете, не спира да пише и да поправя безброй пъти написаното. А изследванията му, подобно на изследванията на много равнини, така и не са завършени. Приживе Маркс издава само първия том на основополагащия си труд Капиталът. Следващите два тома излизат след смъртта му, благодарение на самоотвержеността на Фридрих Енгелс, който полага огромни усилия, за да се ориентира в останените от Маркс бележки. Между другото напълно прави са онези изследователи, които смятат, че ако не беше Енгелс, никакъв марксизъм нямаше да съществува...

/следва продължение/

Аз не съм човек, който лесно се разделя със статуквото. От 13 години работя на едно и също място, издателство „Акройд“. Тези от вас, които са фенове на Агата Кристи, веднага ще схванат какъв е профила на издателството. За другите, които не са, ще поясня. „Убийството на Роджър Акройд“ се смята за един от най-добрите романи на кралицата на криминалния жанр. Както вече сте се досетили, „Акройд“ издава криминални романи, а собственичката му, г-жа Адела, е изключителен почитател на творчеството на Агата Кристи. Само че повечето от романите, които ние издаваме, нямат нищо общо с оставеното от създателката на Еркюл Поаро. Нашата продукция се състои главно от посредствени криминалета, чиито основни качества са ниската цена и джобният формат. Понякога се чудя кой изобщо купува тези книжлета. Но явно купувачи не липсват, след като още не сме фалирали. Ако ме попитате защо продължавам да работя нещо, което не ми носи удовлетворение, ще ми бъде трудно да ви отговоря. Вероятно по навик. Или от страх, страх, че ако отида някъде другаде, няма да чувствам познатия уют. През тези тринайсет години имах предложения за работа от други издателства. Никога не съм разглеждал сериозно възможността да се преместя. Сигурно заради навика и страха. Г-жа А. тълкува това ми поведение като лоялност. Нямам нищо против да мисли така. Отнася се много добре с мен. Нямам проблем да получа отпуска или почивен ден винаги, когато пожелая. Повишава ми заплатата. Тези увеличения не са бомбастични, но са редовни. И не зависят от състоянието на световната икономика. Аз, разбира се, никога не злоупотребявам с доброто отношение на г-жа А. Първо, не е почтено и, второ, не желая колегите в издателството да ме намразват. „Акройд“ разполага с малък персонал. Не може да се каже, че сме приятели, но пък е сигурно, че се държим културно един с друг. Скандали и интриги няма, което прекрасно ме устройва. Затова и никога не съм обмислял сериозно възможността за смяна на работата. Удобството преди всичко.

На 28 август 1844 г. става събитие, което до голяма степен ще предопредели съдбата на следващия двайсети век. 24-годишният Фридрих Енгелс пристига в Париж, за да покаже на две години по-големия от него Маркс една своя статия. По това време Маркс заедно със съпругата си Жени живее във френската столица, след като властите в Прусия са го принудили да напусне страната. Заедно със свои съмишленици Карл се опитва да издава политическо списание, което обаче бързо умира. Не знаейки за скоропостижната смърт на изданието, Енгелс идва в Париж с въпросната статия. Веднага става ясно, че статията няма къде да излезе, но пък неуспелият редактор и новият му познат започват разговор, който продължава без прекъсване... десет дни. Поне така твърдят по-късно и двамата. Оказва се, че имат идентични възгледи по всички въпроси на битието. Имат едни и същи врагове – експлоататорите и едни и същи приятели – експлоатираните. И най-важното – имат абсолютно съгласие по въпроса, че този несправедлив свят трябва не само да бъде обяснен, но и променен из основи. Разбира се, има и разлики между двамата. Маркс е доктор по философия, а Енгелс така и не стига до университета. Карл е женен, а Фридрих не смята за нужно да подчинява личния си живот на такива формалности. Но основната разлика между двамата е, че Енгелс е богат. Той е най-големият син на богат германски индустриалец, а революционните идеи, които има още от младежка възраст са повод за постоянни семейни конфликти. Още от 18-годишен Фридрих е пращан от баща си в различни негови фабрики, за да усвоява технологиите на управление. Младежът обаче се интересува не толкова от управленския мениджмънт, колкото от ужасните условия, при които се трудят и живеят работниците. В това отношение семейната фабрика в Манчестър е особено показателен пример. Именно тук Фридрих се запознава с ирландската работничка Мери Бърнс. Освен любовница (нескрепената им с официален брак връзка ще продължи няколко десетилетия), Мери става и негов гид из най-ужасяващите места, които обитават работниците. Тя е Вергилий, който води

своя Данте из деветте кръга на експлоататорския ад. Малко покъсно Фридрих ще изобличи тази действителност в първата си самостоятелна книга Положението на работническата класа в Англия.

Но независимо от радикалните си антикапиталистически възгледи, Енгелс не се отказва от доходите, които му носи семейния статус. И как би могъл? Той е бонвиван, обича лова, хубавата храна, доброто вино, големите компании. И все пак основната част от парите на Енгелс отиват не за такива удоволствия, а за подпомагането на Маркс и голямото му семейство. Благодарение на тези пари Маркс има възможността да не се разсейва с постоянна работа, а да посвети основната част от времето си на развитието на своите икономически и политически теории. Той иска да изведе по строго научен път главните закони на капиталистическото производство, да очертае факторите, управляващи историческите процеси и да посочи абсолютно обективните условия, които ще доведат пролетариата до социалистическа революция. Основната цел на Маркс е да докаже, че комунизмът не е просто мечта на откъснати от действителността фантазьори, а логичен завършек на човешката история. Осъществяването на този амбициозен план няма да бъде възможно без продължилото близо 40 години спонсорство на Енгелс.

/следва продължение/

Добре де, има и още една причина, поради която продължавам да работя в издателство „Акройд“, тоест продължавам да обитавам малкото пространство със скромна мебелировка. Чудех се дали да я споделям с вас. Непознати хора все пак... всъщност защо пък да не я споделя? Ето я: отдавна искам да напиша книга и се надявам, че г-жа А. ще се съгласи да я издаде. Вярно, ние сме издателство за криминална литература, а аз никога не съм имал слабост към този жанр. Нямам намерение да пиша роман, особено пък криминален. Знам, „Радикалната еврейска енциклопедия“, с чието осъществяване вече съм се заел, абсолютно излиза

извън профила на „Акройд“, но нещо ме кара да мисля, че г-жа А. ще направи изключение за мен. Тоест ще направи изключение не защото е толкова очарована от личността ми (в интерес на истината никога не съм намирал нищо очарователно в себе си, дори се чудя как успях да прилъжа бившата си съпруга да се омъжи за мен), а защото много ще хареса написаното от мен. А за да го хареса много, то наистина трябва да е хубаво. Значи трябва доста да се постарая. Затова и не бързам. Книгата, която ще предам на г-жа А., трябва да е съвършена. Хубаво, де, поне да е близка до съвършенството.

Не смея много да говоря, защото съм суеверен, но ми се струва, че това, което правя в момента, може да ѝ хареса. Вярно е, че моят труд не прилича на книгите на „Акройд“, но е възможно тъкмо неговата различност да я накара да погледне благосклонно. Понякога човек така затъва в еднообразието на обичайните си занимания и интереси, че нещо ново задължително привлича вниманието му. Стига да е качествено направено, разбира се – а знам, че имам сили да направя качествен продукт. В интерес на истината преди години, още докато бях женен, започнах да пиша книга. Това бяха мои разсъждения за живота, за смисъла на събитията, които ни се случват, за необходимостта от промяна, без която сме осъдени на загиване. Нищо не излезе от този текст. Може би защото го писах покрай всичко останало – покрай грижите за децата и постоянното внимание, което жена ми искаше да ѝ обръщам. Няма как да напишеш сериозна книга по този начин.

Сега е различно. Сега съм сам и мога да посветя цялото време на осъществяване на идеята си. Предишният неуспех не ме е обезкуражил. Тъкмо обратното – още повече ме е амбицирал.

Четири десетилетия Карл и Фридрих са неразделни и както пише Пол Лафарг, който е женен за една от дъщерите на Маркс, „двамата осъществиха в нашия век идеала за приятелство, какъвто поетите на античността бяха описали“. Още в самото начало на дългогодишната си връзка двамата заедно написват обща книга – Светото семейство, насочена главно срещу популярните в онези години немски философи. Малко след издаването ѝ френските власти принуждават Маркс да напусне Париж. Заедно с бременната си съпруга и малката си дъщеричка той се мести в Брюксел. Разходите по преместването на семейството, както и наемът на новото жилище са поети, естествено, от Енгелс. Той предоставя на приятеля си и авторските права върху книгата си за английската работническа класа. Междувременно Фридрих категорично отказва да се занимава повече с доскучалия му до смърт семеен бизнес, договоря се с родителите си за малка рента и се установява в Брюксел близо до Карл.

През този период двамата развиват и активна политическа дейност. Създават Комитет за комунистическа кореспонденция, който трябва да обедини радикалните лидери от различни точки на Европа. После този комитет се трансформира в Лига на комунистите. Нейната цел е отстраняването на буржоазията от властта, господство на пролетариата и установяването на коренно различно общество, без класи и без частна собственост. Още ненавършил трийсет години, Маркс е признат ръководител, който има властта да налага идеите си и да изключва от организацията всеки, който дръзне да оспорва мнението му. Тъкмо в навечерието на своята трийсетгодишнина той написва най-известния си текст. Стъпвайки върху работния вариант на Енгелс, озаглавен Принципи на комунизма, Маркс създава Комунистически манифест. За разлика от останалите трудове, които пише, този е напълно разбираем. Там се говори за класовата борба като за основен двигател на историята и за пролетариата като създател на бъдещото справедливо общество. Комунистически манифест излиза през 1848 г., а това е годината, в

която Европа е разтърсена от демократични революции. За един кратък миг изглежда, че Маркс се е проявил като гениален пророк и е предвидил сгромоляването на деспотичните режими и победата на работническата класа. Само че този миг наистина е много кратък. Навсякъде революциите са смазани и реакцията тържествува. Маркс заедно с децата си, които вече са станали три, и Жени, която е бременна с четвъртото, намира убежище в Лондон. Убежище намира, но пари – не. Верният Енгелс, който участва в сраженията на германска земя, е изчезнал, не се знае дали изобщо е жив и няма кой да покрива разходите на семейство Маркс. В един момент Карл остава без никакви пари – не може да плаща нито наема, нито храната на децата, нито лекаря на Жени, която ще роди всеки момент. Положението изглежда абсолютно безнадеждно...

/следва продължение/

Г-жа А. е на 49 години. Знам точната ѝ възраст, защото преди няколко години забелязах на едно от бюрата в издателството някакъв документ, където фигурираха личните ѝ данни. Съпругът ѝ е починал още преди моята поява в издателството. От разкази на колеги, които са работели преди мен тук и които отдавна напуснаха, знам, че мъжът на г-жа А. притежавал мажоритарния пакет акции във верига магазини за хранителни стоки, а пък „Акройд“ било подарък за жена му. Да се занимава с книгоиздаване – това била голямата ѝ мечта. И той я осъществил. Починал две години след създаването на „Акройд“. Поне не се е мъчил – получил масивен инфаркт, докато спял. Вдовицата продължила с издателската дейност. Криминалетата се продавали добре, за да не се работи на загуба. Ако пък се случил някакъв особено лош от финансова гледна точка период, парите от наследството на починалия съпруг оправяли положението.

Харесвам начина, по който тя се държи. Винаги леко дистанцирано, все пак е собственик, но винаги с уважение към служителите. Единственото, което ме учудва е

упоритостта ѝ по отношение на жанра на издаваните книги. През годините, откакто работя в това издателство, на няколко пъти съм се опитвал да я убедя, че няма да е зле да разнообразим тематиката. Винаги ми е отговаряла, че „Акройд“ е издателство за криминална литература и такова ще си остане. Макар да е голям фен на криминалетата, тя има и много други интереси. От разговорите ни съм разбрал, че обича да чете книги по история, философия, социология. Никога обаче не е споменавала, че иска да издава такива книги. Разказвала ми е как не само тя, но и покойният ѝ съпруг много обичал да чете криминални романи. Дори ѝ споделял, че след като се оттегли от бизнеса и разполага с достатъчно свободно време, може да се опита да напише някой. Разбира се, под псевдоним. Внезапната смърт попречила на осъществяването на това намерение. Така че придържането към криминалната тематика е и знак на почит към рано напусналия я съпруг. Не възразявам срещу такава проява на вярност, но ми се струва, че ако „Акройд“ започне да пуска и друг вид литература, това няма да е проява на неуважение към паметта на покойния. Г-жа А. обаче сигурно мисли по друг начин и е невъзможно да бъде разубедена. Поне на този етап. Няма значение, аз не бързам. Това, с което съм се заел и без това изисква време. Така че продължавам спокойно и методично, без излишна припряност. Да, мога и по-бързо да завърша труда си, но това ще бъде за сметка на качеството. А в никакъв случай не бих искал да правя г-жа А свидетел на нещо, което не притежава нужните качества. Трябва да съм изпитал работата си така, че тя да няма никакви възражения.

...Положението изглежда абсолютно безнадежно. Точно тогава се появява Енгелс, който е успял да напусне Германия, където много от другарите му са загинали в сраженията. Фридрих плаща най-нетърпящите отлагане дългове на приятеля си. Явно съвсем неслучайно дъщерите на Маркс го наричат „техния втори баща“. Само че сметките продължават да се трупат. Накрая семейство Маркс е изхвърлено от скромното жилище в Челси и е принудено да се настани в бедняшка къща в един от най-лошите лондонски квартали по онова време – Сохо. Мизерията взема своето и съвсем скоро умира малкият син Хенри. Това е първото дете, което Карл и Жени ще загубят, а ще има и други. От общо седемте деца на двамата четири ще умрат в ранна възраст. Когато си отива едногодишната Франциска, семейството дори няма пари за детски ковчег. В този момент на тотално отчаяние Енгелс прави нещо, което малко хора биха направили дори и за най-близките си. Отказва се от живота в Лондон и приема да работи в семейната фабрика в Манчестър. Винаги е ненавиждал това, а с издръжката, която получава, спокойно може да си го спести и да живее, където си пожелае. Само че Фридрих предпочита да работи нещо, което мрази, за да получава повече пари, значителна част от които ще отидат за издръжката на семейство Маркс. Това семейство включва освен Карл и Жени четири деца и икономката Хелене. Благодарение редовната месечна издръжка на Енгелс семейството може да живее ако не в лукс, то поне с известно спокойствие за утрешния ден. Маркс пък има възможност да се съсредоточи върху работата си, а не да мисли как да намери мляко и изобщо нещо за хапване или как да се скрие от кредиторите. Той прекарва основната част от времето си в читалнята на Британския музей, прелиствайки вестници, списания и книги, които трябва да му помогнат да анализира възможно най-точно капиталистическото общество и неговото бъдеще. „Аз съм машина за поглъщане на книги – ще заяви той, – която после ги повръща под друга форма върху торището на историята.“ През този период Маркс написва едно от най-известните си съчинения

– 18 Брюмер на Луи Бонапарт, в което развива концепциите си за историческия материализъм, класовата борба и защитава тезата, че е абсолютно неизбежно победоносният пролетариат да унищожи капиталистическата държава. Именно тук се появява едно от най-често цитираните му прозрения, че историята винаги се повтаря – първо като трагедия, после като фарс.

А това, което винаги ще се повтаря в живота на Маркс, е помощта на Енгелс. Карл знае, че винаги може да разчита на приятеля си. За всичко. За пари, за съвет, за идея. Оказва се също така, че Фридрих може да бъде незаменим помощник даже и в интимната сфера.

/следва продължение/

Освен че съм търпелив човек и мога да чакам много дълго изпълнението на някое свое желание, имам и още една хитрост, която ми помага да преодолея скуката, която ме дебне. Представям си. Най-различни неща. Например че пътувам. Този ми е един от любимите сюжети. Представям си как посещавам близки и далечни държави. За целта много ми помага четенето на туристически гидове. В библиотеката у дома имам цели рафтове с такива издания. Мога да си седя зад бюрото и да се пренасям някъде другаде, сред културните забележителности на някоя световна столица или сред дивата природа на някое суперекзотично място. Сега пък да не си помислите, че това е компенсаторен механизъм, понеже в действителността не ходя никъде? Не е такъв случаят. Пътувам и по съвсем реални маршрути. Особено след развода и след прекратяването на семейните ангажименти имам достатъчно свободно време, което да посветя на пътешествията. И понеже съм свикнал да живея скромно, имам и пари, за да си доставям подобни малки удоволствия. Не отсядам в скъпи хотели, когато съм в чужбина, нито се храня в скъпи ресторанти. Нямам проблем и да си взема отпуск, както споменах. Г-жа А. е на мнение, че служителите трябва не само да работят, а и да почиват сериозно. Така че се възползвам от това

й схващане, без да злоупотребявам, разбира се. Още повече, пътешествията, които извършвам наум, могат да бъдат също толкова увлекателни, колкото и реалните. Пък и за разлика от реалното време, когато тръгнеш на път във въображението си, можеш да посетиш много повече места, а и могат да ти се случват несравнимо повече интересни събития. Понеже фантазията няма ограничения, или поне така би трябвало да бъде, пътешествам не само в пространството, но и във времето. Участвам в събития, които са се случили преди векове – за целта се насочвам към Древна Гърция, или към Римската империя, или към времената на Великите географски открития или на Холокоста. Понеже не съм особено амбициозен, не участвам като главно действащо лице. Никога не си въобразявам, че съм Александър Македонски, Колумб или Гутенберг. По-скоро се виждам като обикновен човек, който е попаднал в разгара на епохални събития. Всъщност това е, което ме интересува най-много – какво се случва с хората, които дълго време водят едно съвсем обикновено съществуване и в някакъв момент Бог, или съдбата, или чистата случайност ги изтръгва от успиващото ежедневие и ги кара да вземат участие в промяната на света. Как се променят те тогава? Може би се побъркват от страх и притеснение? А може би тъкмо обратното – щастливи са, че нещо е нарушило привичното живеене, което толкова им е омръзнало?

Карл Маркс /продължение/

Икономката Хелене Демут живее със семейство Маркс от първия ден на техния брак. Тя е взета още като момиче в семейство фон Вестфален, за да прислужва на малката Жени. Съвсем естествено е, когато двамата с Карл се сгодяват, г-ца Демут да се присъедини към младото семейство. Тя не е просто иконом. Тя е приятел, доверено лице, а и изповядва същите политически възгледи. Новината, че Хелене е бременна предизвиква истински

шок в и без това изтерзаното от бедността семейство Маркс. Мистерията се засилва и от факта, че икономката категорично отказва да каже кой е бащата на детето. В автобиографичните си бележки Жени ще се ограничи с изречението: „В началото на лятото се случи нещо, на което няма да се спирам.“ Дори и след като Хелене ражда момче, продължава да мълчи за баща му. И отново благодарение намесата на Енгелс заплашващото да избухне семейно напрежение е потушено. Поне външно. Фридрих заявява, че детето, което е наречено Фредерик, е негово. Дава му името си, дава и пари на хора, които приемат да отгледат малкия. Интересното е, че Енгелс няма деца от нито една от многобройните си връзки, а така и няма да пожелае да види Фредерик – нито когато е малък, нито когато пораства. Много години след тези събития, когато всички участници в тях вече са покойници, последната икономка на Енгелс ще твърди, че самият той ѝ признал, че истинският баща на Фреди е Карл Маркс. Някои изчисления, свързани със забременяването на Хелене също сочат към подобен извод. Когато това се е случило, Енгелс не е бил в Лондон, Жени е била на гости с децата при майка си в Германия, опитвайки се да изпроси още малко пари от нея. Така че Карл и Хелене са били самички в британската столица, когато Фредерик е заченат. Дали това дете е било плод на еднократно взаимно привличане или на продължителна връзка? Никой не може да каже. Ето какво казва обаче Енгелс по време на погребението на Хелене Демут: „Маркс се съветваше с нея не само по сложните партийно-организационни въпроси, но и тогава, когато ставаше дума за икономическите му теории.“ Тоест, не я е възприемал като проста икономка, която може да бъде използвана за сексуално разнообразие, когато законната съпруга не е наблизо. А съвсем символично пък е последното убежище на тримата. Те са заедно в лондонското гробище Хайгейт. Там виждаме гроба на Маркс, а до него тези на Жени и на Хелене...

/следва продължение/

Винаги съм харесвал легендата за Скитника евреин. Или Вечният евреин, както също наричат тази история. В същината си тя не е никак ласкава по отношение на евреите и затова не би трябвало да ми харесва. Ще я припомня, в случай че някой от вас я е забравил. Христос вървял към Голгота и спрял за момент, за да си почине. Тогава пред него застанал един евреин и му наредил да се разкара колкото се може по-бързо. „Аз ще си отида – казал Христос, – но ти ще трябва да ме чакаш, докато се върна.“ И оттогава евреинът се скита по Земята, защото е осъден на безсмъртие заради наглата си постъпка. Тази легенда има най-различни тълкувания. През XV–XVI век в Италия са си представяли този евреин като мъдър старец, който знае много неща, надарен е с много таланти и дори е в състояние да намира съкровища. В Германия обаче от XVII век нататък героят, който вече носи името Ахасфер, има съвсем различни характеристики. Той е изнурен от вековните пътешествия персонаж, който, където и да се появи, винаги предизвиква някакво голямо нещастие. Към края на XIX век героят вече се превръща в символ на целия еврейски народ. Зараждащият се ционизъм вижда във Вечния евреин олицетворението на един народ, който е разпръснат по целия свят, но който най-накрая се е отправил към Йерусалим.

Аз наникъде специално не съм се отправил, но ми харесва идеята за постоянното движение. Мисля си за Скитника евреин като за човек, който прекосява безкрайни времена и пространства и е станал жива енциклопедия на човешкото познание. Той познава цялата човешка история не от книгите, а от непосредствен опит. Да, казват, че познанието задължително води до натрупването на огромни количества печал у познаващия. Има логика, но съвсем не е задължително винаги да е така. Познанието може да бъде и много забавно, и много интересно, и много завладяващо. Представете си само тази ситуация: в продължение на много дълго време вярваш, че Земята

е центърът, около който се върти цялата вселена, а после изведнъж разбираш, че тя не е никакъв център. Това си е истинска революция, на която Скитникът евреин е бил непосредствен свидетел. Да не говорим пък за всички останали революции и въстания, които са променяли из основи хода на историята. Струва ми се наистина вълнуващо да си техен свидетел, а не само да четеш спомени на участници.

Знам, че и г-жа А. обича пътешествията. Говорили сме за това. Разказвала е, че със съпруга си са използвали всяка свободна минута, за да обикалят най-различни места. Обиколките рязко намалели, когато ѝ подарил парите, за да направи издателството. Вече имало много работа и не можела да си позволи да се глези с пътешествия. След смъртта на съпруга ѝ пък нямало с кого да ходи. Тоест винаги се намирала някоя приятелка, готова да тръгне с нея, но на самата г-жа Адела не ѝ се искало особено. Никой не можел да замени съпруга ѝ. Чувствала се много добре с него. Когато трябвало да пътуват нанякъде, той извършвал сериозна подготовка. Изчитал всичко за въпросното място и ѝ разказвал невероятно интересни подробности. Вече нямало кой да ѝ даде това. Да, тя и сега пътува, но рядко. Когато се връща, изглежда много освежена и задължително носи подаръци на всички в издателството. Не става думи за скъпи вещи – в случая е важен жестът, важното е, че се е сетила за нас. И затова сме ѝ благодарни. Тоест аз съм ѝ благодарен. За другите не знам, защото не сме обсъждали темата. По принцип не си говорим за друго, освен за служебни въпроси. Тази „фирмена култура“ напълно ме устройва. Не обичам да споделям подробности от личния си живот и съм щастлив, че колегите ми нито ме затрупват с информация за проблемите си, нито искат такава от мен. Разговори само по работа – за мен е идеално.

През 60-те години на XIX век в живота на Маркс се случват няколко важни събития. През 1863 г. умира майка му, в резултат на което Карл получава голямо наследство. На следващата година пак умира негов приятел, който също му е оставил немалка сума. Пак тогава Фридрих Енгелс наследява състоянието на баща си и значително увеличава финансовата помощ за приятеля си. Така мизерията остава в миналото. 1864 г. обаче не е само година на наследствата. Тогава се създава Интернационалът, в който влизат представители на работнически организации от различни държави. Маркс не участва в подготовката на събитието. Включва се чак при официалното обявяване на организацията и много бързо поема контрола върху нея. Проявява завидна политическа ловкост, като винаги успява да поставя на ключови позиции своите единомишленици и да отстранява противниците си. Формално никога не заема поста председател, но стои в основата на всички важни решения на Интернационала.

Интересното е, че този постоянен ангажимент няма да попречи на написването на книгата (или по-точно на първия ѝ том), която е започнал преди двайсет години и която според него ще допринесе за унищожаването на капитализма – Капиталът. За Маркс това е велик момент. Не просто е завършил първата част на монументалния си труд. Написал е книга, където за първи път според него са разкрити истинските източници на богатството, а оттам и на властта. Става дума за принадлежната стойност. Всяка стока, обяснява той, има продажна стойност. Ако извадим от продажната стойност надницата на работника и другите разходи, остава определена сума. Тъкмо нея Маркс нарича принадлежната стойност и тъкмо нея капиталистът си присвоява. Именно това Маркс определя като експлоатация, защото капиталистът си присвоява стойност, създадена от работника. Той смята, че е открил и още нещо много важно – този път насочено не към настоящето, а към бъдещето състояние на нещата. Именно начинът, по който се развива капитализмът, го осъжда на унищожение. Законите, на които се подчинява, в крайна смет-

ка ще го съсият. Първо, свирепата конкуренция ще доведе до отпадането на много собственици от пазара. С увеличаването на фалитите ще намалява числеността на капиталистическата класа. И второ, понеже капиталистите се стремят към максимална печалба, те постоянно ще засилват експлоатацията на работниците. Ще съкращават хора и ще намаляват заплатите на останалите, за да има повече за тях. Само че увеличаването на безработицата ще води до все по-големи социални кризи, като в крайна сметка пролетариатът ще откаже да търпи и ще извърши революция.

Маркс може и да е доволен, защото е открил такива важни обществени закони, но определено не е доволен от начина, по който се приема книгата му. Въпреки че мобилизира цялата мрежа на де факто ръководения от него Интернационал, за да бъде популяризиран трудът му, читателският успех е нулев. Капиталът е написан на толкова сложен език, че не само работниците, които трябва да вдъхнови за борба, но и симпатизиращите на подобни идеи интелектуалци и университетски преподаватели се сблъскват с огромни трудности при опита да разберат идеите в текста. Като резултат от тази сложност парите от книгата, спечелени от автора, са толкова малко, че както и самият той се изразява, „не стигат дори да си плати тютюна, който е изпушил, докато я е писал“.

На Маркс му остават още 16 години живот, които ще бъдат белязани от огромното му желание да издаде продължението на Капиталът. Непрекъснато ще чете още и още литература, ще изпише безброй страници с бележки, опитвайки се да усъвършенства метода си и да предостави нови и нови доказателства за неизбежния крах на капитализма и още по-неизбежното настъпване на едно коренно различно общество – комунистическото. Само че винаги ще отлага завършването на писанията си. Подобно на средновековните учени-равини, които постоянно добавят нещо към текстовете си и затова и никога не ги завършват, Маркс непрекъснато ще дописва и редактира. Така и няма да напише думичката „край“. За кой ли път приятелят му Енгелс ще го спаси, вече посмъртно, като подготви за печат и издаде още два тома

на Капиталът. Една година след като приключва с тази задача, Енгелс умира.

/следва край/

В „Акройд“ попаднах направо от студентската скамейка. Или по-точно казано, от дивана вкъщи, защото бях зарязал следването си. Учех философия и социология, но около двайсет и третия си рожден ден окончателно реших, че нито едното, нито другото вече са ми интересни. Разбира се, можех да се захвана с друг предмет, но нямах желание. Не исках да уча повече. Имах малко спестени пари от сезонна работа през последните няколко години, а като се добави и фактът, че все още живеех с родителите си, спокойно можех да си позволя няколко месеца престой на дивана. Участвах на равно основание в плащането на сметките, тъй че можех да си правя каквото си искам. Създателите ми нямаха право на претенции. В интерес на истината те изобщо не ми досаждаха. Държаха се в крак с либералните повей на епохата. Тоест след като детето е решило така, няма да правим световни драми. Бях им благодарен за това отношение, а и още съм. Чудя се какво ли бих правил с едни по-властни родители? Сигурно щях да се побъркам. Добре, че ми се паднаха свестни.

През няколкото месеца домашен престой редувах гледането на телевизия с четенето на шпионски романи. Харесват ми тези сюжети, а и досега обичам да чета такава литература. Кара ме да се чувствам много по-жив. Доставка ми онзи адреналин, който няма как да си набавя в реалния живот. Особено интересни са ми големите шпионски централи, като ЦРУ, Мосад, бившето КГБ... Привличат ме местата, където се разработват грандиозни стратегии, които са в състояние да променят хода на историята. Сигурно е вълнуващо да си част от нещо подобно, да знаеш, че принадлежиш на сила, която се разпорежда със съдбата на неизброимо количество хора...

Моята професионална реализация обаче се разви по съвсем различен начин. До голяма степен благодарение на случайността. Видях обява в един вестник, че издателство търси човек. Обадох се и ме поканиха на интервю. Отидох основно от любопитство. Никога не бях кандидатствал за работа и ми беше интересно. Така се запознах с г-жа А. Веднага ѝ признах, че съм зарязал следването и, съответно, нямам диплома за завършено висше образование. Тя отговори, че това няма особено значение. Говорихме около трийсетина минути, основно за моите интереси. След два дена лично тя ми се обади и ми съобщи, че съм назначен. Малко се изненадах. Не бях готов да започвам работа. Но реших, че след като е станало, значи трябва да пробвам. Поблазни ме и това, че още първоначалната заплата ми даваше възможност да се изнеса от къщи и да наема квартира. Вярно беше малка, но пък щях да живея сам. За първи път в живота си. Което си беше примамливо. Така че приех работата. Успокояваше ме и фактът, че винаги можех да напусна. Е, все още не съм напуснал.

Карл Маркс /край/

Виновен ли е Маркс за случилото се след неговата смърт? Трябва ли да го държим отговорен за нещата, които са вършили Ленин, Сталин и останалите комунистически диктатори в Източна Европа, а и в други части на света? И да, и не. Никъде Маркс не твърди, че в обществото на победилия пролетариат трябва да господства само една партия, че несъгласните с нея трябва да бъдат изпращани в лагери или разстрелвани. Така че няма как да бъде отговорен за терора и деспотизма, установени уж в негово име на огромни части от територията на планетата. А може би не е толкова невинен, колкото изглежда? Все пак именно той е автора на концепцията за „диктатурата на пролетариата“,

която малко по-късно Ленин ще претвори на практика като „диктатура на една партия в името на пролетариата“.

Маркс също така е абсолютно убеден, че пролетарската революция може да се надява на успех само в държави, които са стигнали до най-високото ниво на развитие на капитализма. Така че това, което прави Ленин през 1917 г. с руската революция е в тотален разрез с базисните марксови виждания. Вярно, през последните години от живота си Маркс живо се интересува от случващото се в Русия, като казва, че въпреки неразвения капитализъм там, една революция би могла да бъде успешна заради силните колективистични традиции в руските общини, които да станат основа на бъдещото комунистическо общество. Само че, специално предупреждава Маркс, една евентуална руска революция има смисъл само ако бъде последвана от световна такава. А както знаем от историята, всички опити веднага след 1917 г. да бъде повторен този опит в други европейски държави завършват с тотален неуспех.

Карл Маркс оставя толкова голямо творчество, с толкова различни идеи, че различните негови следовници откриват там каквото си поискат. Социалдемократите се опират на възгледа му, че властта може да бъде взета и чрез избори, а не само с помощта на въоръжено въстание и затова се насочват към парламентарна дейност. Комунистите пък сочат схващането му, че развитието на капитализма неизбежно води до кризи, те пък неизбежно водят до революция и затова тръгват по пътя на въоръжената борба.

Но противоречията не са само във възгледите на Маркс, те изпълват и личния му живот. Той държи преди всичко на свободата и цялото му творчество има за цел да спомогне за освобождаването на обезправените хора. И в същото време реагира като типичен деспот, когато някой се опита да му противоречи. Готов е окончателно да прекъсне връзки с всички, дори и с най-близките си, ако те се осмелят да изкажат схващане, различаващо се дори и в минимална степен от неговото. „Аз не съм марксист“, обичал да казва Маркс, смятайки, че концепциите му не трябва да се приемат като непоклатима догма, а да са отворени за посто-

янно обсъждане и развитие. Само че именно неговите идеи, а не на някой друг философ се превръщат в основа на тоталитарните идеологии. И това едва ли е случайно.

/край/

Подозирам, че един от колегите ми редактори, Н.Н., е антисемит. Появи се в „Акройд“ преди две години на мястото на човек, който отиде в по-голямо издателство. Н.Н. е някъде около 50-те, среден на ръст, слаб, но с оформено бирено коремче и къса, чисто бяла коса. Казах вече, че в издателството говорим основно по служебни въпроси, така че трудно могат да бъдат установени сигурни подробности за предпочитанията и антипатиите на колегите. И все пак в резултат на общуването се разбират някои неща. Подозренията ми за предполагаемия антисемитизъм на Н.Н. се зародиха вследствие на някои негови реплики по адрес на евреите, както и на факта, че видях някои от сайтовете, които посещава. Не, не говоря за нацистки сайтове с призови за унищожаване на евреи. Четивата там са доста умерени, но все пак се забелязват препратките към темите за еврейския заговор и еврейското господство. Разбира се, посещаването на подобни сайтове не прави автоматично Н.Н. антисемит. Възможно е интересът му към такива четива да е продиктуван от обикновено любопитство. И все пак, защо ли любопитството му е насочено точно в тази, а не в някоя друга посока?

Решавам, че няма да е лошо да подложа колегата на едно по-подробно проучване. Фактът, че знам паролата на компютъра, на който работи нашата секретарка, доста ме улеснява. Една вечер оставам, след като всички са си тръгнали под претекст, че искам да приключа с един ръкопис. Никой не се изненадва, защото и друг път съм постъпвал така. Не го чакат жена и деца въщи, може да се прибира, когато си иска. Вероятно така разсъждават колегите. И са прави. Сега свободният начин на живот се оказва от полза за делото.